

Open, tenzij: hoe Amsterdam met Socratic Design op zoek gaat naar een nieuwe democratische cultuur

In november staat Amsterdam uitgebreid stil bij de open overheid. Tijdens de Week van Open Amsterdam wordt onderzocht wat openbaarheid betekent in de dagelijkse praktijk, hoe het kan bijdragen aan een sterke democratie en hoe het recht op informatie voor iedereen toegankelijk kan worden georganiseerd. De gemeente heeft de afgelopen jaren grote stappen gezet: er zijn inmiddels meer dan 130.000 documenten actief openbaar via Open.Amsterdam, en wie vastloopt kan sinds kort terecht bij het Stadsarchief aan de Vijzelstraat voor ondersteuning.

De week opent met het congres *De inwoner centraal*, georganiseerd door de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) in het Stadsarchief. Daar gaat het niet alleen over de technische uitvoering van de Wet open overheid (Woo), maar over de bredere vraag wat openbaarheid werkelijk betekent voor de relatie tussen overheid en inwoners. In deze context

speelt Socratic Design een steeds belangrijkere rol: om processen te vermensenlijken, om vooronderstellingen zichtbaar te maken, en om het mensbeeld te onderzoeken dat onder onze bestuurscultuur schuilgaat.

Tijdens de openingsdag nemen Informatiecommissaris Sofie Bustraan en filosoof Humberto Schwab de zaal mee in precies die spanning: de stad voldoet inmiddels aan de letter van de Woo, maar de kernvraag die nu op tafel ligt is of dat voldoende is. Wat betekent het om de geest van openbaarheid te realiseren — en welke verandering vraagt dat van de overheid zelf?

Aansluitend op de twee bijdragen vond er een Socratic Design dialoog plaats. Zo'n vijftientig deelnemers — ambtenaren, juristen, onderzoekers, inwoners en betrokken professionals — verzamelden zich in de kelderruimte naast het Stadsarchief. Onder moderatie van Humberto gingen zij anderhalf uur in gesprek over één centrale vraag: **hoe doorbreken we het systeem voor meer menselijkheid?**

“De deur is dicht”

Het is Sofie die de actualiteit van het Amsterdamse openbaarheidsbeleid neerzet. Zes jaar lang heeft de stad gebouwd aan het voldoen aan de Woo (Wet Openbare Overheid). Met een omvangrijk programma voor openbaarheid en informatiehuishouding is er veel werk verzet: 1.055 Woo-verzoeken afgehandeld in een jaar, waarvan 88 procent binnen de wettelijke termijn; ruim 130.000 documenten actief openbaar; alle wettelijk verplichte categorieën volledig gepubliceerd. Het college gaf haar de opdracht om het principe *open, tenzij* niet alleen aan te jagen, maar ook te borgen en te handhaven, en die opdracht is technisch gezien geslaagd.

Maar juist dat succes maakt ruimte voor een ongemakkelijke vraag: als we voldoen aan de letter van de wet, realiseren we dan ook de **geest** ervan? Gaat openbaarheid werkelijk functioneren als democratische motor, wanneer ze hoofdzakelijk wordt benaderd als technische compliance?

Die vraag is ingegeven door gesprekken die Sofie voert met inwoners en Woo-verzoekers. Gesprekken die met regelmaat één zinnetje opleveren dat haar blijft achtervolgen: “*De deur is dicht.*”

Het komt uit de mond van een journalist die merkt dat hij geen ambtenaren meer bereikt—niet omdat ze onwillig zijn, maar omdat het systeem iedere directe uitwisseling wantrouwt. Het komt van een ondernemer die een Woo-verzoek indiende omdat hij niet op zoek was naar documenten, maar naar duiding. Van een buurtbewoner die in een participatietraject geen cruciale informatie krijgt en uiteindelijk maar formeel een verzoek indient—waarop de projectleider vervolgens elk contact staakt.

Het zijn voorbeelden die iets onthullen wat niet in statistieken past: openbaarheid is niet alleen een kwestie van ontsluiting, maar van **relatie**. En relaties gedijen bij vertrouwen, wederkerigheid en nabijheid—waarden die niet vanzelfsprekend blijken.

Dat besef leidt in Amsterdam tot een vraag die fundamenteeler is dan welke technische optimalisatie ook: welk **mensbeeld** schuilt eigenlijk onder onze manier van werken? En hoe beïnvloedt dat mensbeeld de manier waarop we informatie delen, beoordelen en bewaken?

Het mensbeeld als broncode

In een van de Socratic-Design dialogen in een van de Socratic Design dialogen die dit jaar rondom dit thema in Amsterdam georganiseerd werd stond een belangrijke vraag centraal: *Hoe beïnvloedt je beeld van mensen je gedachten over openbaarheid?*

Die vraag bleek een dieper gesprek open te breken. Want hoe meer deelnemers zich uitspraken, hoe duidelijker werd dat de overheid opereert vanuit een mensbeeld dat in de kern wantrouwend is. De burger verschijnt als risico, als potentiële misbruiker van informatie, als iemand die de overheid moet controleren terwijl de overheid zich moet verdedigen. Dat

mensbeeld werkt door in systemen, processen en omgangsvormen: in de neiging tot zwartlakken, in het vermijden van directe gesprekken uit angst voor fouten, in de reflex om informatiezeekerheid te stellen boven relationele openheid.

Inwoners ervaren de overheid als gesloten, defensief, angstig. Een participatietraject dat eindigt met “dien maar een Woo-verzoek in”, bevestigt precies dat.

Openbaarheid is meer dan een beleidsvraag—het is een relationele kwestie, een zaak van cultuur en van gedeelde betekenis. En wanneer die relatie onder spanning staat, helpt geen enkel nieuw dashboard.

Daarom zoekt Amsterdam naar een andere manier van denken over openheid. Niet door harder aan de knoppen van de Woo te draaien, maar door de **onderliggende cultuur** te onderzoeken.

Humberto: “We denken dat we denken”

Waar Sofie de bestuurlijke realiteit neerzet, gaat Humberto met één stap naar het fundament. Hij begint met een vraag die in de zaal onverwacht lijkt te landen: “*Waar zit je ‘ik’?*”

Een paar mensen lachen voorzichtig. Humberto kijkt de zaal in en constateert: de meeste mensen zitten in hun hoofd. Niet alleen letterlijk—zoals ambtenaren doorgaans geacht worden te doen—maar cultureel.

Hij spreekt over de “witte protestantse cultuur van het hoofd”: een erfenis van eeuwen waarin rationaliteit, individualiteit en controle tot norm zijn verheven, en waarin de mens vooral wordt gezien als een zelfstandig, denkend individu dat zijn meningen vormt en verdedigt. Het is dezelfde cultuur die haar sporen heeft achtergelaten in de overheid: de reflex om documenten te produceren, de angst om fouten te maken, de nadruk op procedure boven relatie, en de obsessie met controle.

Maar volgens Humberto klopt dat mensbeeld niet. Sterker nog: het maakt het werk onmogelijk.

We denken dat we denken, zegt hij, maar veel van dat denken is geërfd—cultuur, opvoeding, trauma, systemen, intergenerationele patronen. “Niets van wat er in je hoofd zit, is van jezelf.” En juist omdat we dat niet zien, houden we onszelf gevangen in wat hij noemt “de angstfabriek”: een samenleving waarin mensen hun werk, hun relaties en zelfs hun beslissingen vormgeven vanuit een defensieve houding.

Binnen de overheid leidt dat tot een dagelijks toneelstuk van voorzichtigheid: zwartgelakte documenten, gesloten deuren, gesprekken die niet gevoerd mogen worden, en een voortdurende druk op controle. Niet omdat ambtenaren dat willen, maar omdat ze gevangen zitten in een cultuur die hen vertelt dat de mens niet te vertrouwen is, dat openheid riskant is, en dat menselijk contact niet past binnen institutionele rationaliteit.

Humberto noemt dit een filosofisch probleem. En hij wijst één filosoof aan als bron van de ellende: **Thomas Hobbes**.

De erfenis van Hobbes

In Hobbes’ wereldbeeld is de mens een wezen dat elkaar voortdurend bedreigt. Een wolf voor de ander. Dat idee is diep verankerd in ons bestuurlijke denken: de burger moet worden gecontroleerd; de overheid moet zicht houden op risico’s; autonomie is gevaarlijk; menselijk handelen moet worden begrensd en vastgelegd.

Die culturele erfenis verklaart waarom 80 tot 100 procent van de energie/budget binnen de overheid naar toezicht en controle gaat. Omdat het mensbeeld het dicteert. Het verklaart de reflex om gesprekken af te breken zodra er een Woo-verzoek binnenkomt. Het verklaart de geslotenheid waar Sofie over spreekt.

Voor Humberto is die cultuur niet slechts een ongemak, maar een democratisch risico. Want een democratie die haar eigen mensbeeld niet onderzoekt, is eindig.

Daarom pleit hij voor een radicale verschuiving van mensbeeld. Niet richting naïef vertrouwen, maar richting iets anders: een mensbeeld waarin mensen niet worden gezien als individuen die tegengestelde belangen hebben, maar als relationele wezens die betekenis maken in interactie. Dit sluit aan bij het denken van **John Dewey** en **Spinoza**, die allebei benadrukken dat mensen niet op zichzelf bestaan, maar in verband met hun omgeving, hun lichaam, hun gemeenschap. De mens is zijn interactie.

Voor Humberto is het lichaam daarbij niet metafoor maar realiteit. Hij vertelt dat hij vaak vraagt hoeveel mensen geloven dat het hart kan denken. Slechts een paar handen gaan dan omhoog. Terwijl Spinoza al schreef dat ons lichaam wijsheid bezit die het verstand niet kan bevatten. Als we alleen vanuit het hoofd leven, missen we de helft van onze werkelijkheid.

Het is precies die ééndimensionaliteit die volgens hem maakt dat openbaarheid een worsteling blijft. Zolang de overheid in het hoofd blijft, blijven deuren dicht. Zolang ambtenaren hun rol zien als bewaker, in plaats van als betekenisgever, blijft de Woo een procedure.

Informatie maakt een verhaal!

Het woord ‘informatie’ komt van *formare*—vormgeven. Informatie is geen gegeven, maar een daad. Informatie **maakt vorm**, geeft betekenis, opent of sluit, informatie maakt een verhaal!.

Wanneer ambtenaren informatie delen, houden of duiden, zijn ze dus niet slechts uitvoerders maar tevens ook **filosofen**, zegt hij. Mensen die betekenis creëren in een complexe democratische werkelijkheid.

Op dat moment wordt duidelijk waarom de zoektocht naar een open Amsterdam niet stopt bij het publiceren van documenten. De vraag is niet hoeveel openbaarheid we produceren, maar welke betekenis we ermee creëren.

En of die betekenis uitnodigt tot relatie...of juist tot afstand.

Een Vitale Democratie

De combinatie van Sofie's en Humberto's verhalen maakt duidelijk dat Amsterdam op een kruispunt staat. De stad voldoet aan de letter van de Woo, maar worstelt met de relationele,

menselijke kant van openbaarheid. Dat is geen falen, maar een kans: voor een nieuw soort democratische praktijk.

Binnen de gemeente wordt daarom Socratic Design ingezet: met dialogen die mensbeelden blootleggen, met leeromgevingen waar ambtenaren en inwoners samen betekenis maken, met projecten waarin de hiërarchische logica wordt doorbroken. En in buurten worden nieuwe gemeenschapsvormen ontwikkeld, niet als participatieproces maar als gezamenlijke betekenisruimte.

Het is het begin van wat Humberto een “vitale democratie” noemt: een democratie die niet draait om meningen verzamelen of documenten publiceren, maar om **menselijkheid organiseren**. Een democratie waarin ambtenaren, inwoners en ondernemers niet tegenover elkaar staan, maar elkaar helpen om te begrijpen wat een goede gemeenschap kan zijn. Een proces van sociaal leren.

De geest van openbaarheid

Openbaarheid is niet de kunst van open zetten, maar van open zijn.

De Woo kan ons dwingen tot publiceren; maar alleen een nieuw mensbeeld kan ons leren **te delen**.

En misschien is dat wel de werkelijke opdracht van een open overheid in de 21ste eeuw: niet documenten ontsluiten, maar de cultuur herzien waarin die documenten worden gemaakt. Niet alleen deuren openen, maar de reflex onderzoeken die ze telkens weer sluit.

Dat is waar Amsterdam nu aan begint. Maar als de speeches van Sofie Bustra en Humberto Schwab iets duidelijk maken, is het dit: de weg naar een open Amsterdam is niet alleen transparanter worden maar vooral ook menselijker zijn.

Het Socratic Design dialoog:

In de dialoog na afloop die plaatsvond I de kelder naast het stads archief zagen we hoezeer de behoefte aan een menselijker bestuurscultuur wordt gedeeld. De deelnemers onderzochten welke overtuigingen, reflexen en structuren menselijkheid in de weg zitten — en welke eerste stappen mogelijk zijn om die patronen te doorbreken.

De volledige uitwerking van deze Socratic Design dialoog is [hier terug te lezen](#).

Artikel door> Miguel Harbers van de Socratic Design Academy